

Q U E E S T E 24

2017 / 1

TIJDSCHRIFT
OVER JOURNAL OF
MIDDELEEUWSE MEDIEVAL
LETTERKUNDE LITERATURE
IN DE IN THE LOW
NEDERLANDEN COUNTRIES

Queeste

Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden

Journal of Medieval Literature in the Low Countries

Revue de la littérature médiévale dans les anciens Pays-Bas

Zeitschrift für die Literatur des Mittelalters in den Niederlanden

Redactie/Editors

Frank Brandsma (Universiteit Utrecht)

Bram Caers (Universiteit Antwerpen)

Elisabeth de Bruijn (Universiteit Antwerpen)

Suzan Folkerts (Rijksuniversiteit Groningen)

Dirk Schoenaers (University Colleges Leuven Limburg)

Redactiesecretariaat/Secretariat

Suzan Folkerts, RUG, Afdeling Geschiedenis

Postbus 716, NL-9700 AS Groningen, Nederland

s.a.folkerts@rug.nl

Recensiecoördinator/Book review coordinator

Bram Caers, UA, Departement Letterkunde

Prinsstraat 13, S.D.214, B-2000 Antwerpen, België

bram.caers@uantwerpen.be

Redactieraad/Editorial board: Wim van Anrooij (Universiteit Leiden), Adrian Armstrong (University of London), André Bouwman (Universiteit Leiden), Herman Brinkman (Huygens ING, Den Haag), Godfried Croenen (University of Liverpool), Carla Dauven-van Knippenberg (Universiteit van Amsterdam), W.P. Gerritsen (Universiteit Leiden), Hermina Joldersma (University of Calgary), Orlanda S.H. Lie (Universiteit Utrecht), Thom Mertens (Universiteit Antwerpen), Johan Oosterman (Radboud Universiteit Nijmegen), Dieuwke van der Poel (Universiteit Utrecht), Bart Ramakers (Rijksuniversiteit Groningen), Remco Sleiderink (KU Leuven Campus Brussel), Helmut Tervooren (Universität Duisburg-Essen), Paul Wackers (Universiteit Utrecht), Geert Warnar (Universiteit Leiden), Frank Willaert (Universiteit Antwerpen)

Abonnementen

Regulier €36,-; studenten en AIO's €25,-; instellingen €48,- (telkens per jaargang, incl. verzendkosten). Abonnees buiten de Benelux wordt €7,- verzendkosten in rekening gebracht. Een jaargang telt 2 nummers en ca. 96 blz. per nummer.

Uitgeverij en abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, NL-1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

telefoon 035-6859856, e-mail info@verloren

Bankrekening NL44INGB0004489940 (BIC INGBNL2A)

Auteursrechten

Met uitzondering van de samenvattingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. *With the exception of the summaries no part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.*

Nederlands
uitgeversverbond
**Groep uitgevers voor
vak en wetenschap**

Naar aanleiding van ... / Apropos of ...

The Virtues of Vice

SARAH L. PEVERLEY

Apropos of: Charlotte Steenbrugge, *Staging Vice: A Study of Dramatic Traditions in Medieval and Sixteenth-Century England and the Low Countries*. Amsterdam/New York: Rodopi, 2014. 264 p., ISBN 978-90-420-3845-5, price: € 61,-.

Charlotte Steenbrugge's *Staging Vice: A Study of Dramatic Traditions in Medieval and Sixteenth-Century England and the Low Countries* makes an important contribution to the field of theatre studies. On the one hand, it delivers what the blurb promises: a comparative study of the depiction of negative characters in medieval and sixteenth-century Dutch and English drama, which documents 'the subtly divergent appreciation of the concept of drama in these two regions and [...] their different use of drama as a didactic tool.' On the other hand, the monograph's relentless appraisal of two dramatic traditions that are, as Steenbrugge repeatedly admits, frequently at odds with regards to theatrical style, intended audience, and production circumstances, helps to illuminate the development of theatrical practices across the lamentably under-researched transitional period between late medieval and early modern drama. Spotlighting the representation of the English Vice and Dutch *sinnekens* figures, the book draws comparisons between the habits of dramatists in England and the Low Countries to advance our understanding of how their dramatic outputs capture shifts in the 'intellectual and religious climate'.

A short introduction outlines the socio-political and religious contexts that the two dramatic cultures evolved in, and highlights the differences in the production, outspokenness, intended audience, and purpose of English and Dutch drama. From the outset Steenbrugge takes care to note that what sets her work apart from previous

studies of negative characters is her decision to interrogate 'both diachronic developments and synchronic comparisons' between the characters (p. 9). Moreover, despite 'the many obvious and important similarities between the dramatic types of Vice and *sinnekens*, the evidence indicates that they are the products of their own peculiar dramatic traditions and in no way influenced by one another. (p. 25).

The book is subsequently divided into five chapters of unequal length. The shortest of these is Chapter I, 'A Plethora of Evils: Introducing the Negative Characters', which focuses on the 'proliferation of negative conceptual characters' in theatrical outputs of the era and offers further insights into the different factors that distinguish Vice and *sinnekens* figures as separate traditions. Chapter II, 'Functions', contains material previously published in Steenbrugge's 'The Functions of the English Vice and Dutch *Sinnekens*: A Comparison' in *Early Theatre* 13 (2010), 13-41. Defining sin and the negative characters that represent it as an 'inexorable yet disturbingly attractive presence in man's life' (p. 39), this section considers 'the dramatic, technical, comic, didactic and conceptual functions of the vice figures' (p. 40), and associates the reach or limitation of their influence with the 'moral state of the protagonist' (p. 47). Chapter III, 'Theatricality', contains the longest and most fully developed argument of the book. Here Steenbrugge tracks the theatricality of the Vice and *sinnekens* across a range of well-known and less well-known plays, highlighting various aspects of their characterisation and concluding, amongst other things, that 'in terms of comedy', the Vice figures of English drama are 'more theatrically appealing and more challenging than the *sinnekens*' (p. 138). Chapter IV, 'Meta-theatricality', moves onto the broader issue of how drama positions itself in relation to its audience across the two cultures. Focusing on internal references to spectatorship and perfor-

mance, Steenbrugge notes that time again playwrights, especially English playwrights, highlight and play 'with the boundaries between reality and fiction, spectatorship and performance' (p. 178). Chapter V, 'Historicising Vice', negotiates the 'two-way process whereby drama in performance is both formed by and helps to re-form and so conserve or change the values and norms of the society which supports it' (p. 187). Frustratingly, this chapter aspires to much more than it delivers. Drawing attention to the potential impact of humanism and the Reformation on the plays, Steenbrugge suggests that we might 'find that there was a gradual move away from external evil tempters towards the portrayal of an internal struggle of the protagonist' (p. 208), a logical, but nevertheless exciting possibility which makes one eager to read on and ponder the evidence. Yet this statement is followed, rather anti-climatically, with the observation that 'deciding whether the vices, Vice, and *sinnekens* are meant to be internal or external to the protagonist is often difficult and not infrequently impossible in both the early and the late plays' (p. 208). This leaves the reader, or the present reader at least, wondering where the value is in persisting with this line of thought. Nevertheless, Steenbrugge continues to evaluate the qualities represented by the names of several negative characters, concluding that 'there was no increased internalisation in either the English or Dutch corpus' (p. 209) and the 'influence of humanism and Reformation on the English moral interludes and on the Dutch *spelen van sinne* and on their portrayal of sin [...] seems to be negligible' (p. 212). Happily, Steenbrugge brings the disparate lines of thought together towards the end of the chapter, observing that the 'format of the moral interludes and *spelen van sinne* was evidently sufficiently malleable to accommodate a wide range of messages; this explains why the impact of humanism and the Reformation on these plays was for the most part so limited' (p. 215). The study concludes with a short 'Epilogue' reflecting on the ways in which negative characters can be used to gauge changes in dramatic traditions. Two appendices provide a handy summary of the plays and statistics informing the book.

Overall, *Staging Vice* is packed with a wealth of examples illustrating the different ways in which

Dutch and English dramatists utilized Vice and *sinnekens* characters. There is great value in the research that Steenbrugge has produced and this book will undoubtedly become central to scholars interested in, or wishing to draw further cross-cultural comparisons between the habits of dramatists in England and the Low Countries. More broadly, the book advances our understanding of the cultural work of early drama and invites further reflection on its inseparability from the 'intellectual and religious climate' of late medieval and early modern periods.

Address of the author: University of Liverpool, 19 Abercromby Square, Liverpool, Merseyside, L69 7ZG, UK.

Intertekstuele dierenlucht

LISANNE VROOMEN

Naar aanleiding van: Y. De Maesschalck, *Vossenlucht: over Reynaertpersonages en hun fictionele aanverwanten*. Gent: Academia Press, 2016. 365 p. ISBN 978-90-382-2557-9, prijs: € 29,99.

In *Vossenlucht* zijn de verhalen over Reynaert de vos aanleiding tot diverse artikelen over literaire dieren. Het boek toont de lezer daardoor een breed en intertekstueel beeld van het dier in de binnenlandse en buitenlandse letterkunde. Hoe breed dit beeld is, blijkt onder andere uit het register van het boek. Op de eerste twee bladen van het register vallen al de namen Isabelle Allende, Roland Barthes, Tony Blair, Jorge Luis Borges, Noam Chomsky en Joseph Conrad. Dit zijn niet de eerste personen die men zou associëren met *Van den vos Reynaerde*.

De introductie van het boek (deel 1) toont parallellen tussen het werk van Willem (die Madocke maakte) en het werk van Elschot en toont daarmee het meesterschap van beide auteurs aan. In hun beider werk speelt de onvermijdelijke gedupeerde een rol. In het werk van de oude Willem zijn dit de slachtoffers van Reynaert, in het werk van de nieuwe zijn dit de slachtoffers van Boorman, het brein achter het bedrog van het *Algemeen Wereldtijdschrift* in Elschots boeken *Lijmen* en *Het Been*. Het optreden van Boorman toont

aan dat de mens zich graag laat bedriegen, omdat hij gevoelig is voor eigendunk, protserigheid en praal en dit kunnen we ook van Reynaert zeggen (p. 8). Zo wordt in beide teksten het maatschappelijke waardesysteem ontmaskerd. Verschil is wel dat Boorman niet geheel gewetenloos is, zoals blijkt uit *Het been*. Andere overeenkomsten tussen de beide auteurs zijn hun taalbewustzijn en het psychologisch raffinement in hun werk.

In deel 2, getiteld 'Reynaertpersonages en hun aanverwanten' passeren de beer, de kat, de haas en andere dieren in de literatuur de revue. Het gaat dus niet om Reynaertpersonages, waaronder ik Bruun, Tybeert en Cuwaert versta, maar om dierpersonages die ook in de *Reynaert* voorkomen. Een expliciete band tussen de dieren in de literatuur en de *Reynaert* hoeft er niet te zijn. De Maesschalck tekent op deze wijze een meanderende intertekstuele lappendeken en zegt daarmee vooral iets over zijn belezenheid door de verbanden die hij kan leggen tussen teksten van auteurs die elkaars werk niet eens hoeven te kennen.

Ik zal de bijdrage over de beer, getiteld 'Het vel van de beer' eruit lichten. De Maesschalck toont ons de beer in de literatuur beginnend bij Kiplings *Jungle Book* en eindigend bij de proletarische beer in *De Bouwput* van de Russische auteur Platónov. Ondertussen passeert de beer als prooi, bijvoorbeeld in de jachtverhalen van Jef Geeraerts, en de berencultus in *Shardik* van Richard Adam en *The Clan of the Cave Bear* van Jean Auel. Dan volgt de pluchen beer in *Littekens* van Patricia de Martelaere en in het gedicht 'Beer in bed' van Judith Herzberg. Al met al heeft De Maesschalck een leuk overzicht geschreven van de beer in de binnen- en buitenlandse literatuur, geordend naar verschillende rollen van de beer, van prooi tot knuffel. Het overzicht heeft echter weinig diepgang en blijft sterk hangen op het niveau van de ordening en samenvatting van de genoemde literatuur. Er ontbreekt een synthese die alles met elkaar in verband brengt. Niettemin heeft De Maesschalck een aanstekelijke schrijfstijl waardoor het zeker geen straf is om deze samenvatting te lezen. De tekst maakt erg nieuwsgierig naar de genoemde literatuur en voor wie nog op zoek is naar leessuggesties is *Vossenlucht* zeker geschikte kost.

Deel 3 van het boek heet 'Vossensporen' en toont ons de vos in de literatuur. Het gaat hierbij zowel om secundaire literatuur zoals *Reinaerts streken* van Jozef Janssens en Rik van Daele of *De gedrukte Nederlandse Reynaerttraditie* van Hans Rijns, als om primaire literatuur. In het laatste geval kan het gaan om literatuur gebaseerd op *Van den vos Reynaerde* zoals *Het leugenverhaal* van Kisling en Verhuyck, maar ook om literatuur waar een vos in voorkomt, zonder dat er directe verwijzingen naar het Reynaertverhaal zijn, zoals het verhaal *The Fox* van D.H. Lawrence. Ook hier zien we dus een intertekstueel beeld van de vos in de literatuur, zonder dat dit noodzakelijk om verwijzingen naar Reynaert de vos gaat. Zo raakt dit deel als het ware steeds verder bij Reynaert vandaan. In dit gedeelte van het boek staan verschillende interessante analyses die duidelijk verder gaan dan het niveau van de samenvatting. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de vraag of de literaire thriller *Het leugenverhaal* van Kisling en Verhuyck, waarin men in de moderne tijd op zoek gaat naar de schat van Reynaert in het land van Hulst, daadwerkelijk literair is. Dit is volgens De Maesschalck het geval. Hij noemt het boek een het resultaat van 'een even deskundige als vrijmoedige omgang met een literaire tekst' (p. 259). De Maesschalck prijst het schrijversduo Kisling en Verhuyck vanwege het vermogen om de fictie met de feiten te doen rijmen door het gebruik van de meest recente inzichten uit literair-historisch onderzoek, meer specifiek Rik Van Daeles onderzoek naar de identiteit van Reynaertauteur Willem. Kisling en Verhuyck hebben duidelijk hun vooronderzoek gedaan en tillen hun thriller daarmee naar een hoger niveau.

De intertekstuele banden die De Maesschalck legt, gaan soms wel wat ver. Zo legt hij op pagina 280 verbanden tussen oorlogsgromans, zoals *Der Vorleser* van Bernhard Schlink en Reynaertverhalen op basis van het motief van de galg. Ja, in het ene verhaal hangt de hoofdpersoon Hanna Schmitz zich op, in het andere dreigt de galg voor Reynaert. Maar verbindt dit beide boeken nou werkelijk? En wat wil die verbinding zeggen? Wat voegt het toe voor de lezer? Op die vraag blijft De Maesschalck het antwoord schuldig. Het lijkt me in dit geval meer te gaan om het tonen van de eigen belezenheid en eruditie,

dan om iets toe te voegen aan de literaire analyse van de ene, noch de andere tekst. Dit tonen van belezendheid blijkt ook uit stellingen zonder onderbouwing, zoals: 'Dat in *Lady Chatterley's Lover* onderhuids een visionaire allegorie sluimert die het boek verwant maakt met Joseph Conrads *Heart of Darkness* (1899) en William Goldings *Lord of the Flies* (1954) is even onmiskenbaar' (p. 230). Hier zou ik toch graag argumenten bij zien. Dit neemt niet weg dat De Maesschalck in de rest van het boek veel verbanden legt die wel de moeite waard zijn en van uitleg voorzien zijn.

In deel 4, 'De coda', breekt De Maesschalck een lans voor 'sympathy for the fox'. De lezer kan zich volgens De Maesschalck identificeren met Reynaert, omdat hij ieders donkere kant vertegenwoordigt. De vos roept sympathie op door zijn rol als *outlaw* en door zijn overlevingsdrang. Wat verder volgens De Maesschalck voor Reynaert spreekt is dat hij zijn misdaden door anderen laat uitvoeren. In een laatste oproep tot sympathie met de vos beroept De Maesschalck zich op Freud. Hij suggereert dat de zelfmoord van Reynaerts vader de voedingsbodem heeft kunnen zijn van een pathologische ontwikkeling. Voorzichtig schuift hij verder naar voren dat Reynaerts affaire met zijn tante kan voortkomen uit een oedipale fixatie. Ik denk dat we voorzichtig moeten zijn met een dergelijke interpretatie – De Maesschalck houdt ook een slag om de arm – omdat Reynaert, als personage, als constructie van Willem, uiteraard geen verleden of gevoelens heeft. Deze interpretatie, waarbij zijn daden verklaard worden vanuit freudiaans oogpunt, lijkt me dan ook te ver gezocht. Er zit echter wel degelijk een kern van waarheid in de andere argumenten voor de sympathieke Reynaert.

In het boek staan enkele evidente fouten. Op

pagina 125 spreekt de De Maesschalck over kapelaan Belijn die het hoofd van Cuwaert uit de tas haalt. In het verhaal zelf is het echter de aap Botsaert die door de koning belast wordt met het uitpakken van de tas en zo het hoofd van de onfortuinlijke haas te voorschijn haalt. Op pagina 230 masturbeert March, een van de twee samenwonende vrouwen uit het verhaal *The Fox* van D.H. Lawrence, volgens De Maesschalck de vos. Wie denkt dat *masturberen* een transitief werkwoord is, heeft de essentie van masturberen niet begrepen.

Ik heb mijn bedenkingen bij de ondertitel *Over Reynaertpersonages en hun fictionele aanverwanten*. Ik verwacht hierbij een boek over personages die afgeleid zijn van de personages uit de *Reynaert*. Dit is echter lang niet altijd het geval in de besprekingen uit het boek. Balou uit *Junglebook* bijvoorbeeld is niet geïnspireerd op Bruun. Het zijn enkel twee personages die tot dezelfde diersoort behoren. Dit wil niet zeggen dat er mijns inziens geen verbanden tussen de twee personages mogen worden gelegd. Mijn bezwaar is dat de ondertitel de lezer op het verkeerde been zet. Verder ontbreekt in de ondertitel een tijdsaanduiding. Het boek gaat immers over moderne literatuur, maar de titel maakt dit niet duidelijk.

Over het algemeen is *Vossenlucht* een zeer vermakelijk boek, dat de lezer vooral meer leesvoer geeft. De Maesschalck weet aanstekelijk te vertellen over de boeken die hij bespreekt en zet daarmee zijn lezer aan tot verder speurwerk naar wat hij de fictionele aanverwanten van Reynaert noemt.

Adres van de auteur: Ruusbroecgenootschap, Universiteit Antwerpen, Prinsstraat 13, BE-2000 Antwerpen. lisanne.vroomen@uantwerpen.be

Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden

Queeste is een internationaal en meertalig tijdschrift op het gebied van de middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden (tot 1600). Het wil recht doen aan de meertaligheid van deze regio door niet enkel aandacht te besteden aan Nederlandstalige literatuur, maar ook ruimte te bieden voor de bestudering van teksten in het Frans, Duits, Engels of Latijn. Ook teksten die niet tot de literaire canon worden gerekend, kunnen in het tijdschrift aan bod komen. De beoordeling van de inzendingen gebeurt via *double-blind peer review*.

Queeste. Journal of Medieval Literature in the Low Countries

Queeste is an international, multi-lingual, peer-reviewed journal in the area of medieval literature in the Low Countries (to 1600). The journal reflects the multi-lingual nature of this region by providing a forum for research results on literature in Dutch as well as in a variety of other languages, such as French, German, English and Latin. The journal's definition of 'literature' is inclusive rather than exclusive and studies on non-canonical texts are welcome.

Queeste. Revue de la littérature médiévale dans les anciens Pays-Bas

Queeste est une revue internationale multilingue consacrée à l'étude de la littérature médiévale dans les anciens Pays-Bas (jusqu'en 1600). Pour refléter la situation multilingue de ces régions, *Queeste* accueille aussi bien les contributions qui étudient la littérature en langue néerlandaise que les études de la littérature française, allemande, anglaise ou latine. La revue réserve également une place à l'étude de textes qui n'appartiennent pas au canon de la littérature médiévale. Tout article est soumis à l'avis de lecteurs (*double-blind peer review*).

Queeste. Zeitschrift für die Literatur des Mittelalters in den Niederlanden

Queeste ist eine internationale und mehrsprachige Zeitschrift für den Bereich der niederländischen Literatur des Mittelalters (bis etwa 1600). Sie möchte der Mehrsprachigkeit dieses Gebietes gerecht werden, indem nicht nur die Erforschung niederländischsprachiger Werke berücksichtigt werden soll, sondern auch Studien zur französischen, deutschen, englischen oder lateinischen Literatur Platz geboten wird. Auch Texte, die nicht zum literarischen Kanon gezählt werden, können in der Zeitschrift beleuchtet werden. Die Beurteilung der eingesandten Beiträge geschieht durch einen *double-blind peer review*.

→ www.queeste.verloren.nl

Inhoud/Contents

MARTA BIGUS	A pragmatic path to salvation <i>The meaning of the Decalogue in fourteenth-century Dutch catechetical teaching</i>	I
THOMAS DENYS	<i>Duytsche Alchimye</i> <i>Een kennismaking met het oudste gedrukte alchemistische traktaat in het Nederlands</i>	27
YOURI DESPLENTER & EVA VANDEMEULEBROUCKE	Herschikt en herschreven, van Groenendaal tot Rebdorf <i>De laatmiddeleeuwse edities van Jan van Leeuws geschriften geanalyseerd met inbegrip van handschrift Pommersfelden, GSS, 280/2881</i>	52
CLARA STRIJBOSCH	Explorations beyond the black hole <i>Alba amicorum and their place in the Dutch and German song culture of the sixteenth century</i>	77
SARAH L. PEVERLEY	Naar aanleiding van .../Apropos of ... The Virtues of Vic <i>Staging Vice: A Study of Dramatic Traditions in Medieval and Sixteenth-Century England and the Low Countries</i> CHARLOTTE STEENBRUGGE	96
LISANNE VROOMEN	Intertekstuele dierenlucht <i>Vossenlucht: over Reynaertpersonages en hun fictionele aanverwanten</i> Y. DE MAESSCHALCK	97